

'Alleen tot nut en vermaak der Sexe ingerigt': een verkenning van *De Dames-post* (1785)

LOTTE JENSEN

Een schets van het eerste oorspronkelijk Nederlandse tijdschrift voor een vrouwelijk lezerspubliek.

Op 12 januari 1785 verschijnt bij de Amsterdamse drukker Johannes Weppelman het eerste nummer van *De Dames-post*.¹ Het blad, dat in wekelijkse afleveringen uitkomt, kost anderhalve stuiver en kan bij verschillende boekverkopers in het land worden verkregen. Ieder nummer beslaat vier pagina's die zijn gevuld met nieuwsberichten en divers mengelwerk, waaronder gedichten, verhalen en lezersbrieven. De inhoud van *De Dames-post* is gevarieerd, en zowel informatief als vermakelijk van aard.

Op de achttiende-eeuwse tijdschriftenmarkt neemt *De Dames-post* een bijzondere positie in: het lijkt het eerste oorspronkelijk Nederlandse tijdschrift te zijn dat speciaal bedoeld is voor een vrouwelijk lezerspubliek. Suzan van Dijk en Dini Helmers vestigden in 1991 al de aandacht op *De Dames-post*.² In hun artikel over de stand van zaken betreffende de Nederlandse vrouwentijdschriften in de achttiende eeuw concluderen zij dat dit eigenlijk het enige oorspronkelijk Noord-Nederlandse vrouwentijdschrift voor deze periode is dat het tot publicatie heeft gebracht, en waarvan bovendien exemplaren geconsulteerd kunnen worden. Deze conclusie wordt overigens onder het nodige voorbehoud getrokken. Zij wijzen er namelijk op dat er nog maar weinig systematisch onderzoek is verricht naar achttiende-eeuwse Nederlandse vrouwentijdschriften. Een grondige bestudering van de pers voor vrouwen hier te lande zal dan ook moeten uitwijzen of er naast *De Dames-post* nog andere oorspronkelijk Nederlandse vrouwenbladen te koop waren. Zo zijn bijvoorbeeld twee titels recentelijk nog boven water gekomen, namelijk *De recensent voor vrouwen* (1795) en *Weekblad voor vrouwen* (1795). Maar van beide tijdschriften, die vermeld worden in de naamlijst van Saakes, zijn helaas geen exemplaren bekend.³

Voor de negentiende eeuw is de stand van het onderzoek iets gunstiger. In 1979 verscheen in *De negentiende eeuw* een 'bibliografie vrouwentijdschriften 1800-1920 in het bezit van de UBA en IAV'. In 1992 volgde een boek met uitvoerige bibliografische beschrijvingen van vrouwentijdschriften uit de periode 1800-1945 van de hand van Claar Willems-Bierlaagh.⁴ De Nederlandse vrouwentijdschriften van ná 1800 zijn dus voor een deel geïnventariseerd, maar ook hier ontbreekt de inhoudelijke studie van deze periodieken grotendeels. Alleen het door Anna-Barbara van Meerten Schilperooit geredigeerde *Penélope* (1821-1835) trekt weleens de aandacht van onderzoekers⁵, evenals de vroegfeministische tijdschriften *Ons Streven* (1870-1878) en *Onze Roeping* (1870-1873).⁶

De Engelse, Franse en Duitse vrouwenpersgeschiedenis zijn, in tegenstelling tot de Nederlandse, al uitgebreid voorwerp van onderzoek geweest. Om in kort bestek

enkele belangrijke studies en tijdschriften te noemen: de vroegste Engelse vrouwenbladen zijn uitvoerig geïllustreerd en beschreven door onder anderen Monica Stearns (1930), Cynthia White (1970) en Kathryn Shevelow (1989).⁷ Als vroegste vrouwen tijdschriften worden *The Ladies' Mercury* (1693) en *The Female Tatler* (1709-1710) genoemd. De Franse vrouwenpers wordt onder meer besproken in de studies van Patouillet (1928) en Sullerot (1966).⁸ Van recentere datum is *Traces de femmes. Présence féminine dans le journalisme français du XVIIIe siècle* van Suzan van Dijk (Maarssen/Amsterdam, 1988). Vanaf ongeveer 1740 verschijnen verschillende Franstalige vrouwenbladen onder titels als *Amusements du beau sexe* (1740-1741) en *Amusements de la Toilette* (1755-1756). De Duitse vroege vrouwenpers ten slotte is door onder anderen Edith Krull (1930) en Sabine Schumann (1980) onderzocht.⁹ Het spectatoriale *Die vernünftigen Tadlerinnen* van het echtpaar Gottsched (1724-1725) richt zich als eerste tot een vrouwelijk publiek; later verschijnen ook door vrouwen geredigeerde vrouwen tijdschriften, zoals *Für Hamburgs Töchter* (1779) van Ernestine Hofmann en *Pomona* (1783-1784) van Sophie la Roche.

Uit deze opsomming blijkt dat er in het buitenland reeds veel aandacht is besteed aan achttiende-eeuwse vrouwen tijdschriften. De stand van het onderzoek in Nederland steekt hier schril bij af. Er bestaat, met andere woorden, een duidelijke lacune in de Nederlandse vrouwen(literatuur)- en persgeschiedenis. Met het opvullen van deze leemte is inmiddels wel een begin gemaakt: in 1997 is het NWO-project 'Schrijfsters en hun publieken, 1700-1880' van start gegaan. Binnen dit project is het promotie-onderzoek 'Vrouwen en de pers in Nederland, 1700-1870', waaraan ondergetekende de komende jaren zal werken, programmatisch opgenomen. De resultaten zullen te zijner tijd volgen. Nu kan het zinvol zijn één tijdschrift eens wat nader te bekijken, en wel het reeds genoemde *De Dames-post*. Het moge overigens duidelijk zijn dat bij de huidige stand van het onderzoek lang niet alle vragen die dit tijdschrift oproept, beantwoord kunnen worden en dat de volgende excursus het karakter van een verkenning draagt.

De Dames-post bestaat steeds uit twee hoofdrubrieken: 'nieuwsbrieven' en 'mengelstukken'. De eerste hoofdrubriek bevat een selectie nieuwsberichten, de tweede is gevuld met verhalen, gedichten, spreuken en lezersbrieven. *De Dames-post* heeft enerzijds iets weg van de populaire nieuwstijdingen of de Franse gazettes, omdat er korte verslagen van actuele gebeurtenissen in staan. Anderzijds is ook de spectatoriale invloed duidelijk aanwezig: de (al dan niet fictieve) lezersbrieven hebben een duidelijke plaats in het tijdschrift en de redacteur van *De Dames-post* poogt middels de beantwoording van deze brieven een vertrouwensrelatie met zijn lezeressen op te bouwen. Van een echte spectatorfiguur, die als censor morum optreedt, is echter geen sprake. Niet alleen treedt de redacteur maar zelden op de voorgrond, ook de inhoud van het mengelwerk is te divers van aard. Bovendien wordt, zoals gezegd, de helft van het tijdschrift ingenomen door de nieuwsberichten.

Het nieuws is afkomstig uit grote buitenlandse steden zoals Parijs, Londen, Napels, Berlijn en Kopenhagen. Slechts eenmaal is ook een bericht uit het binnenland opgenomen: het betreft een verslag van een brand in de Jacobiner of Grote Kerk te Leeuwarden. Er wordt een lange opsomming gegeven van goederen die tijdelijk in het raadhuis zijn ondergebracht en die de eigenaars daar kunnen komen ophalen (nr.6, 16 februari). Soms zijn de nieuwsberichten louter informatief van aard, zoals het zojuist genoemde bericht uit Leeuwarden, of de mededeling dat er in Napels en de nabije omgeving dertien kloosters zijn vernietigd (nr.2, 19 januari). Maar veelal hebben de nieuwsberichten een onderhoudend karakter, in die zin dat ze amusementswaarde

bezitten. Zo wordt er in het openingsnummer gemeld dat een vrouw in Carthage van een monstrueus kind is bevallen. Het tweede nummer bevat het sensationele nieuwtje dat er in Xalapa een man van honderd tweeëntwintig jaar oud woont. Deze grijsaard werd in 1664 geboren in het dorp Tepejo, trouwde op zijn vijfenzeventigste en leidt thans een gelukkig leven als vader van tien kinderen. In weer een latere aflevering kan men lezen hoe een man uit Versailles zijn echtgenote om het leven bracht: hij sloeg haar met een kandelaar de hersens in (nr.14, 13 april).

Opvallend is de afwezigheid van politieke nieuwsberichten in *De Dames-post*, terwijl er op dat vlak over de situatie in Europa van dat moment toch genoeg te melden was. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat het tijdschrift speciaal voor een vrouwelijk lezerspubliek bedoeld was. Dat diende zich niet te verdiepen in staatszaken, maar kon zich vermaken met onderhoudende nieuwtjes. De redacteur van *De Dames-post* weerde aldus de politieke realiteit uit zijn blad. Dat het een mannelijke redacteur betrof, blijkt overigens uit de aanhef van lezersbrieven met 'myn heer'. Een soortgelijke observatie is door Suzan van Dijk gedaan voor onder andere de laatste twee jaargangen van het Franse *Journal des Dames* (1759-1778), geredigeerd door de heer Dorat. De inhoud van dit vrouwen tijdschrift werd in die jaren duidelijk afgestemd op het geïntendeerde publiek: met geen woord werd gerept over de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog, die toch de gemoederen van velen bezig hield. Versjes, theaternieuws en verhalen namen daarentegen een prominente plaats in.¹⁰ Overigens wordt in één aflevering van *De Dames-post* wel een politiek onderwerp aangesneden, namelijk in een anonieme lezersbrief. Deze gaat over de angst van de Nederlanders, en met name het vrouwelijke deel van de bevolking, voor de uitheemse legertroepen die het land op dat moment naderen. De schrijver van de brief excuseert zich echter onmiddellijk voor het onvrouwelijke thema van zijn brief, wetende dat *De Dames-post* 'met vermyding van alle Staatszaaken alléén tot nut en vermaak der Sexe [is] ingerigt' (nr.6, 16 februari).

Dat *De Dames-post* speciaal voor vrouwen bedoeld was, blijkt ook uit de inhoud van de rubriek 'mengelstukken'. Zo wordt deze maar liefst vier afleveringen lang gevuld met een (fictieve) briefwisseling tussen 'eene Amsterdamsche Dame en haare vriendin op de Veluwe'. 'De verstandigsten onder de schoone sexe zullen deze met genoegen lezen', meent de redacteur van *De Dames-post* (nr.11, 23 maart). In de briefwisseling wordt de mondaine en weelderige levenswijze van de Amsterdamse vrouw Henrietta gecontrasteerd met het eenvoudige boerenbestaan van haar Veluwe vriendin Margareta. De Amsterdamse slaapt iedere dag lang uit, terwijl haar vriendin met het rijzen van de zon opstaat. De Amsterdamse laat 's middags haar kapsel drie uur lang met de krultang verzorgen, terwijl de Veluwe de keuken aan het bestieren is. Ook de lectuur van de beide dames is verschillend: de Amsterdamse gaat, wanneer zij zich verveelt, haar nieuwe Franse boeken lezen, aangezien de Hollandse boeken volgens haar stadsvriendinnen 'zonder smaak' zijn. Boeken van Engelse schrijvers zoals Dodridge, Young, Hervey en Bennet legt zij ook liever terzijde, omdat ze die te melancholiek vindt. De Veluwe daarentegen leest haar vader graag voor uit de heldendichten *David van de Hollandse Lucretia Wilhelmina van Merken* (1767) en zij heeft juist hoge achting voor de genoemde Engelse auteurs.

Voorts beschrijft de pasgetrouwde Amsterdamse dame alle nieuwe gedragsregels die ze heeft moeten leren, toen ze van het platteland naar de hoofdstad verhuisde. Zo moest zij haar echtgenoot voortaan met 'Myn Heer' in plaats van 'lieve man' aanspreken, niet omzien wanneer hij met andere dames 'galantiseerde', het gebruikelijke ge-

1. De Dames-post. Behelzende: eenige zeldzaame gebeurtenissen, zedelyke vertoogen en verhalen, nuttige berichten, zedekundige brieven en aanmerkingen, fraaije dichtstukjes, enz. Byeen verzameld in zes-en twintig weekbladen, Amsterdam, J. Weppelman, 1785. Voor dit artikel is gebruik gemaakt van een exemplaar in de Universiteitsbibliotheek van Leiden; volgens de Centrale catalogus van dag-, nieuws- en weekbladen van algemene inhoud in Nederland verschenen (1989) bevindt zich ook een exemplaar in de Muziekbibliotheek van het Haags Gemeentemuseum.
2. Suzan van Dijk en Dini Helmers, 'Nederlandse vrouwentijdschriften in de achttiende eeuw', in: *Balans & perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis. De productie, distributie en consumptie van cultuur*, red. J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt, Amsterdam, 1991, 80.
3. Zie Naamlijst van Nederduitse boeken, Amsterdam 1794-1853, 13 dln. Daaruit deel II, 206 en 208.
4. A. Boeve e.a., 'Bibliografie vrouwentijdschriften 1800-1920 in het bezit van UBA en IAV', in: *De negentiende eeuw* 3 (1979), 3, 166-184; Claar Willems-Bierlaagh, *Nederlandse vrouwentijdschriften 1800-1945. Bibliografische lijst*, Amsterdam, 1992.
5. Het meest recentelijk door Arie-Jan Gelderblom, 'Schrijvende leidsvrouw en kindervriendin: Anna Barbara van Meerten-Schilperooert (1778-1853)', in: *Nederlandse Letterkunde* 2 (1997), 1, 29-44. Zie met name 39-42.
6. Zie bijvoorbeeld Ulla Jansz, *Denken over sekse in de eerste feministische golf*, Amsterdam, 1990, met name 38-41.
7. Bertha Monica Stearns, 'The first English periodical for women', in: *Modern philology* 28 (1930), 1, 45-59 en 'Early English periodicals for ladies', in: *PMLA*, vol. 48, 1933, 38-60; Kathryn Shevelow, *Women and print culture. The construction of femininity in the early periodical*, London/New York, 1989; Cynthia L. White, *Women's magazines 1693-1968*, London, 1970.
8. L. Patouillet, *L'émancipation des femmes et la presse en France jusqu'en 1870*, Parijs, 1928; E. Sullerot, *Histoire de la Presse féminine en France des origines à 1848*, Parijs, 1966.
9. Edith Krull, *Das Wirken der Frau im frühen deutschen Zeitschriftenwesen*, Charlottenburg, 1966; Sabine Schumann, 'Das "lesende Frauenzimmer": Frauenzeitschriften im 18. Jahrhundert', in: *Die Frau von der Reformation zur Romantik. Die Situation der Frau vor dem Hintergrund der Literatur- und Sozialgeschichte*, Herausgegeben von Barbara Becker-Cantarino, Bonn, 1980, 138-169.
10. Suzan van Dijk, '1778. Les femmes dans l'actualité', in: P. Jansen e.a., *L'Année 1778 à travers la Presse traitée par ordinateur*, Parijs, 1982, 157.
11. Zie hierover P.J. Buynsters, *Spectatoriale geschriften*, Utrecht, 1991, 95-98.
12. Het handschrift bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek te Leiden, signatuur: Ltk 493.
13. Zie hierover Suzan van Dijk, 'Vrouwen en hun Republiek der Letteren. Internationale contacten tussen schrijfsters vóór de feministische golven', in: *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 17 (1996), 248. De recensie staat in *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1785, deel I, 89-91. Arrenberg maakt melding van drie delen voor de prijs van f 2,00. Zie R. Arrenberg, *Naamregister van de bekendste Nederduitse boeken, welke sedert het jaar 1600 tot het jaar 1761 zyn uitgekomen [...]. Voorheen uitgegeven door Johannes van Abkoude [...]. Nu overzien, verbeterd en tot het jaar 1787 vermeerdert door Reinier Arrenberg*, Leiden, 1965, 16. Facsimile van de uitgave Rotterdam 1788.